

UDK 339.9

Stučni rad

Primljeno: 04.02.1993.

Mr. MIRNA LEKO,
Ekonomski fakultet Osijek

DRUŠTVENO-EKONOMSKE PROMJENE NA EUROPSKOM TLU I NJIHOV UTJECAJ NA MEĐUNARODNE EKONOMSKE ODOSE*

Društveno-ekonomske promjene koje se danas događaju na europskom tlu imaju značajni utjecaj na međunarodne ekonomske odnose. Daljnji integracijski procesi u Europskoj zajednici djeluju na povećanje ionako visokog stupnja samodovoljnosti zemalja članica. Otvaranje ekonomski relativno slabih zemalja istočne Europe u velikoj mjeri se pojačava konkurencija između njih i nerazvijenih zemalja tzv. Trećeg svijeta na svjetskom tržištu kapitala i ostalih resursa, čime nerazvijene zemlje dolaze u naročito teški položaj. Njihov položaj u međunarodnoj razmjeni ovisit će o cijeni i brzini prestrukturiranja bivših socijalističkih privreda, te stupnju svjesnosti međunarodnih čimbenika o neophodnosti realizacije novog ekonomskog poretka.

*Rad predstavlja dio istraživačkog rada na projektu: "Transparentnost tržišta - uvjet općeg i regionalnog razvoja" kojeg financira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske u razdoblju 1991-1993. g.

1. UVOD

Dinamika vremena u kojem živimo odražava se u mnogobrojnim društvenim, političkim i ekonomskim promjenama kako lokalnih tako i globalnih razmjera. Spomenut ćemo samo neke. Projekt europske integracije, poznat pod imenom Europa '92, predstavlja ubrzani proces integracije u dvojakom smislu: produbljanja (eng. deepening), odn. kvalitativnog unapređenja političkih, ekonomskih, kulturnih i ostalih aspekata međusobnih odnosa između postojećih zemalja članica Europske zajednice, i proširivanja (eng. widening), odn. primanje novih zemalja članica u integraciju i to prvenstveno s područja razvijenih zemalja zapadne i sjeverne Europe - trenutno se vode pregovori s Austrijom i Švedskom, a od 1. siječnja 1993. godine cjelokupna EFTA uključena je u trgovinski sporazum.

Istovremeno, u istočnoj Evropi događaju se značajne, dramatične promjene: raspad socijalističkog sustava, svjetske velesile SSSR-a, rat u bivšoj Jugoslaviji... U ekonomskom smislu, međutim najznačajnije je ekonomsko otvaranje zemalja istočne Europe i njihov prelazak sa socijalističkog, planskog na tržišni sustav privređivanja.

Na američkom kontinentu 1990. godine uspostavljena je slobodna trgovina između SAD i Kanade, o njezinom proširenju na Meksiko se upravo raspravlja, a tzv. "Initiative for Americas" donedavnog predsjednika Georgea Busha teži ekonomskom ujedinjenju cijele hemisfere.

Svi ovi procesi značajno utječu na međunarodne ekonomske odnose širom svijeta, a prema predviđanjima nekih ekonomista posebno će se odraziti na daljnju polarizaciju odnosa Sjever - Jug u međunarodnoj razmjeni. Na koji način?

2. EUROPSKA INTEGRACIJA

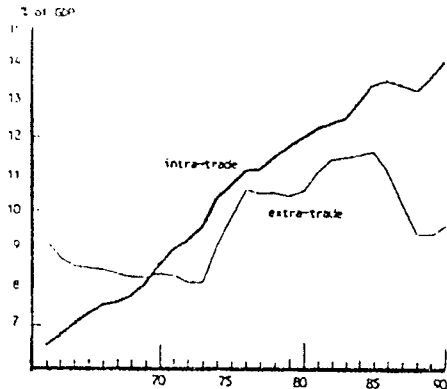
Realizacijom jedinstvenog unutarnjeg tržišta EZ, otvara mogućnost dva dijametralno suprotna efekta na međunarodne ekonomske odnose, ovisno o tome hoće li Zajednica slijediti politiku regionalnog ili globalnog pristupa. O tome ovisi da li će se zemlje nečlanice, prvenstveno iz Trećeg svijeta naći u još više marginalnom i inferiornom položaju na svjetskom tržištu ili će malo-pomalo i one biti uključivane u svjetske inte-

gracijske tokove. Pitanje hoće li u EZ prevladati koncept samodovoljnosti ili međunarodne razmjene, odnosno, da li će Zajednicom dominirati preusmjeravanje razmjene (eng. trade diversion), što bi značilo smanjenje udjela izvoza i tržišnog udjela zemalja nečlanica na tržištu EZ kao rezultat agresivne konkurencije i nižih transportnih troškova na jedinstvenom tržištu, ili će doći do stvaranja razmjene (eng. trade creation), odn. rasta potražnje, a u skladu s time i ponude proizvoda iz zemalja nečlanica EZ kao posljedica povećane efikasnosti i u skladu s time i viših realnih prihoda unutar EZ. Treći mogući efekt realizacije projekta Europa '92 je tzv. "efekat prelijevanja" (eng. spill-over effect) na domaćim tržištima zemalja nečlanica Zajednice. Ovaj efekt može se pojaviti u dva oblika: ukoliko ne postoji perfektna segmentacija tržišta unutar i izvan EZ, tada će povećana konkurencija unutar EZ smanjiti granični profit na tržištima zemalja nečlanica, što ide u korist njihovih domaćih potrošača. No, s druge strane, povećana konkurencija na izvoznom tržištu može prisiliti poduzeća koja ne pripadaju EZ da napuste neke svoje proizvode, što opet ide na štetu njihovih potrošača.

Eventualno proširenje europske integracije (ostvarenje zajedničkog europskog ekonomskog prostora koji bi obuhvatio i 6 zemalja EFTA ili, još šire, paneuropske sheme koja obuhvaća sve europske zemlje uključujući i zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza) učinit će neophodnim povezivanje unutarsektorske podjele rada koja sada dominira razmjenom između zemalja članica integracije s međusektorskom podjelom rada koja će, po svemu sudeći, oblikovati razmjenu između Zajednice i istočne Europe. U slučaju EZ i pridruživanja zemalja članica EFTA radi se o tzv. horizontalnoj integraciji, odn. integraciji relativno sličnih privreda čija razmjena je determinirana ekonomijom razmjera (eng. economies of scale), diferencijacijom proizvoda i drugim, uglavnom ljudskim činionicima, i proširuje se na mnogo više od razmjene roba i usluga - uključuje tokove investicija, tehnologije, know-how i drugih faktora proizvodnje. Osim toga, evidentna je multiplikacija korporacijskih ugovora koji se odnose na bolje i inovativnije iskorištavanje distribucijskih mreža, korporativnih interakcija i suradnje u cilju stvaranja sinergije, umjesto "obične" razmjene i usluga.¹ Ovakva integracija zasigurno bi doprinijela povećanju europske autonomije, čak do stupnja stvaranja novog bloka. Za zemlje trećega svijeta ovo bi najvjerojatnije

značilo još veću marginalizaciju, i kao dobavljača sirovina i jeftine radne snage i kao tržišta za europske proizvode, usluge i financijske tokove.

Osim toga, u slučaju Europske zajednice postoji realna "opasnost" da se, usporedo s realizacijom projekta Europa '92, razvije i tzv. koncept samodovoljnosti (eng. self-sufficiency concept), što bi dovelo do znatnog smanjenja interesa za promoviranjem globalne ekonomske suradnje, gdje bi najveći gubitnici bile upravo nerazvijene zemlje Trećeg svijeta. Tendencija samodovoljnosti uočljiva je u Europskoj zajednici od samih početaka ove integracije. Slika 1. prikazuje međunarodnu razmjenu Europske zajednice unutar zemalja članica i s ostalim svijetom kao postotak društvenog bruto proizvoda u razdoblju 1962 - 1990. karakterističan je značajan, kontinuirani rast razmjene unutar zemalja članica koji je 1990. godine dostigao visinu od 15% društvenog bruto proizvoda Zajednice, dok se razmjena sa zemljama nečlanicama smanjivala, da bi 1990. godine činila jedva 10% društvenog bruto proizvoda Zajednice, a i dalje pokazuje tendenciju opadanja.

Izvor: Commission of EC: Safeguarding the Conditions for a Successful 1992, Brussels 1989

Slika 1. Međunarodna razmjena EZ unutar i izvan integracije

Općenito, projekt Europa '92 teži za još užim povezivanjem zemalja članica i zbog toga nije u potpunosti neopravdan strah "trećih" zemalja (i to ne samo nerazvijenih već npr. i SAD), za budućnost na europskom tržištu.

¹ Sideri, S.: The Opening Up of Eastern Europe and Its Impact on North - South Relations, predavanje, ISS, Den Haag, listopad 1991.

Utjecaj projekta Europa '92 na globalne ekonomske odnose bit će prvenstveno uvjetovan industrijskom i trgovinskom politikom ujedinjene Europe. One će, sudeći po dosada objavljenim dokumentim, biti koncentrirane na one sektore u kojima je Europska zajednica oslabila svoju konkurentnu sposobnost od sredine sedamdesetih godina naovamo. U prvom redu to su sektori tradicionalnih, low-tech industrija, kao npr. brodogradnja, industrija odjeće, obuće i tekstilna industrija, a koje su uglavnom koncentrirane u južnim zemljama Zajednice. S druge strane to je i područje visoke tehnologije, telekomunikacija, elektronike i kompjutera koje su uglavnom koncentrirane u sjevernim zemljama Zajednice, a koje sve više "gube dah" u oštroj konkurenciji s Japanom i novoindustrijaliziranim zemljama azijskog Pacifika. Naravno, oba sektora i područja mogu biti stavljena pod zaštitnu politiku. U tom slučaju svi konkurenti iz zemalja nečlanica Zajednice, bilo iz razvijenih ili nerazvijenih zemalja bili bi stavljani u vrlo tešku poziciju, ali jasno je da to iziskuje ogromne troškove. Za ilustraciju, samo cijena zaštitne agrarne politike Europske zajednice predstavlja najveću stavku, čak 70% godišnjeg budžeta Zajednice.² U slučaju da se zaštitna politika koncentrirana na sektor tradicionalnih industrija, najviše će biti pogođene nerazvijene zemlje koje su glavni proizvođači i snabdjevači svjetskog tržišta tim proizvodima. S druge strane, strateška politika usmjerena na jačanje europskih tehnoloških resursa, otežala bi pristup Japanu i novoindustrijaliziranim azijskim zemljama na tržištu EZ, ali bi istovremeno mogla djelovati na povećanje uvoza tradicionalnih naročito prehrambenih proizvoda u Europsku zajednicu.

3. EKONOMSKO OTVARANJE ISTOČNE EUROPE

Što se tiče istočno-europskih zemalja, one ekonomskim otvaranjem postaju direktni konkurenti nerazvijenim zemljama trećeg svijeta u smislu privlačenja prvenstveno financijskih, ali i svih ostalih resursa razvijenih zapadnih zemalja. Prenstveno se radi upravo o zemljama Europske zajednice koje su, uglavnom zbog kolonijalne prošlosti, dugo vremena bili glavni investitori i kreditori zemalja Trećeg svijeta, a sada istočno europskim zemljama predstavljaju najbliži i najdostupniji izvor financijskih i ostalih resursa neophodnih za gospodarski oporavak. Isto tako javlja se konkuren-

cija u borbi za pristup na tržište razvijenih zemalja. Istočno-europske zemlje bile su dugo vremena u vrlo nepovoljnom odnosu razmjene s EZ i sada to pod svaku cijenu teže poboljšati. Do raspada socijalističkog bloka, međunarodna razmjena Istok-Zapad po svojoj vrijednosti iznosila je svega 40% razmjene zemalja OECD-a s novoindustrijaliziranim zemljama azijskog Pacifika. Drugi problem je struktura izvoza istočno-europskih zemalja. Naime, gotovo 40% njihova izvoza na zapadno tržište činili su energenti, u čemu je bivši Sovjetski savez imao udio od 80% u ukupnoj vrijednosti izvoza.³ Očigledno, proces prelaska istočno-europskih ekonomija na tržišni sustav neće biti niti brz, niti jednostavan, a niti jeftin proces. Iako troškove pretvorbe istočno-europskih ekonomija još nije moguće u potpunosti predvidjeti, u prvom izvještaju Europske banke za obnovu i razvoj spominje se iznos od 2 triliona ecu, dok prof. Sachs s Harvarda predviđa da će u razdoblju od sljedećih pet godina neophodna zapadna pomoć iznositi 30 biliona US dolara godišnje.⁴ Ovaj podatak jasno ukazuje na snažan porast potražnje za financijskim kapitalom u svjetskim razmjerima, dok istovremeno njegovu ponudu stagnira ili čak opada (može se ilustrirati činjenicom da se npr. tradicionalno pozitivne platne bilance zemalja kao što su Njemačka ili Japan rapidno smanjuju ili čak iskazuju deficit). Pokušavajući pridonijeti stabilizaciju novog političkog i ekonomskog ustrojstva zemalja istočne Europe, a da to istovremeno ne utječe na integracijski proces u EZ, Komisija EZ uvela je kategoriju tzv. pridruženih zemalja (eng. affiliated countries) koje u specifičnim područjima imaju ista prava i obveze kao i zemlje članice (uključujući i članstvo u Ministarskom vijeću i Europskom parlamentu), ali su isključene iz procesa odlučivanja u svim ostalim pitanjima, bar u prijelaznom razdoblju koje varira od zemlje do zemlje.

Moguće postepeno uključivanje istočne Europe u zapadnu ekonomiju predstavlja komplementarnu ili vertikalnu integraciju između zemalja s različitim stupnjevima razvitka, nasuprot horizontalnoj ili konkurentskoj integracije u slučaju članica Zajednice.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Uklanjanje fizičkih, tehničkih i fiskalnih barijera kao rezultat realizacije projekta Europa '92 omogu-

² El Agraa, A.M.: The Common Agricultural Policy, u Economics of the European Community, ElAgraa, A.M. (red.), Philipp Allan/St. Martin Press, Oxford - New York

³ Deutsche Bank: Special eastern Europe. Economic Department, izvješće, 1990.

⁴ Sideri, S.: ibid.

ćava potpuno slobodan protok ljudi, roba usluga, informacija i tehnologije na području EZ. Kao posljedica toga dolazi do preusmjeravanja tijeka međunarodne razmjene EZ od tradicionalnih dobavljača (uglavnom izvan EZ) prema onima unutar EZ, pretvarajući međunarodnu razmjenu u unutarnju. Uzimajući u obzir ovakve tendencije razmjene EZ i sukladno s time rastući koeficijent samodovoljnosti, preusmjeravanje, odn. sužavanje razmjene sa zemljama nečlanicama Zajednice kao posljedica integracije mnogo je realnija od naznačene mogućnosti stvaranja razmjene.

U ovakvim okolnostima dolazi do povećane konkurencije nerazvijenih zemalja Trećeg svijeta i zemalja istočne Europe koje se obje nalaze u nezavidnoj ekonomskoj situaciji, i to na dva područja: u konkurenciji

za resurse razvijenih zemalja zapadne Europe i u konkurenciji za pristup na njihova tržišta.

Ukoliko je EZ zainteresirana, a jeste i mora biti, za ekonomsku reformu zemalja istočne Europe, kao i za političku stabilnost svojih bliskih susjeda, mora uzeti u obzir veliki broj njihovih zahtjeva. To u globalnim razmjerima znači preusmjeravanje tokova svjetskog kapitala i ostalih resursa iz zemalja Trećeg svijeta u zemlje istočne Europe i otvaranje tržišta njihovim proizvodima. Za nerazvijene zemlje koje karakterizira visoki stupanj ovisnosti o stranom kapitalu kao i o izvoznim zaradama, ovo znači značajno pogoršanje ekonomske situacije koja će se vjerojatno očitovati u pogoršanju platne bilance tih zemalja, smanjenoj stopi rasta i usporenom procesu industrijalizacije.

LITERATURA

1. *Commission of the EC: Opening Up the Internal Market*, Brussels 1991

2. *Commission of the EC: Safeguarding the Conditions for a Successful 1992*, Brussels 1990

3. *Deutsche Bank: Special Eastern Europe*, izvješće Economic Department, 1990

4. *Sideri, S.: The Opening Up of Eastern Europe and Its Impact on North - South Relations*, predavanje, ISS Den Haag 1991

Mirna Leko, M.S.

SOCIO-ECONOMIC CHANGES IN EUROPE AND THEIR INFLUENCE ON INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Summary

Socio-economic changes taking place today on European territory have a significant influence on the international economic relations. Further integration processes in European Community influence the increase of already high stage selfsufficiency of member countries. The opening of relatively weak countries of Eastern Europe forced to a great extent the competition between them and the underdeveloped countries of so-called Third World on the world capital market and other resources with what the underdeveloped countries come in a particularly difficult position. Their position in international socialist economies and on the consciousness degree of international factors on realization indispensability of the new economic establishment.